

પ્રકરણ ૩

જીવન વીમાના સિદ્ધાંતો અને પદ્ધતિ

અનુક્રમણિકા

ભાગ ૧: વીમાના સિદ્ધાંતો

ભાગ ૨: વીમાની પદ્ધતિ

પ્રકરણ ૩- ભાગ ૧

વીમાના સિદ્ધાંતો

અનુક્રમણિકા

અભ્યાસક્રમ શીખવાના પરિણામ

શીખવાના હેતુ

રજૂઆત

મુખ્ય મુદ્દા

ક. વીમાના કાયદેસર કરારની આવશ્યક જોગવાઈઓ	૩.૧, ૩.૨
ખ. વીમા પાત્ર હિતો	૩.૩
ગ. શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધાભાવ (વિશ્વાસ)	૩.૪
ઘ. અગત્યની હકીકતો	૩.૫, ૩.૬
ચ. નુકસાન સામે રક્ષણ	૩.૭
મુખ્ય મુદ્દા	
સવાલજવાબ	
સ્વયંકાસણી માટેના પ્રશ્નો	

શીખવાના હેતુ

આ પ્રકરણનો અભ્યાસ કર્યા બાદ તમે નીચેની બાબતોમાં પાવરધા બની શકશો:

- કાયદેસર કરારની જરૂરી જોગવાઈઓ શું છે તે સમજાવવામાં;
- વીમા પાત્ર હિતોનો ખ્યાલ શું છે તે સમજાવવામાં અને વીમા પાત્ર હિતોનું અસ્તિત્વ ક્યારે ઉદભવે તે જણાવવામાં;
- શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધાભાવનું મહત્વ સમજાવવામાં;
- માહિતીની જાણકારી આપવાની વીમાધારક અને વીમા કંપનીની ફરજો જણાવવામાં;
- અગત્યની હકીકતોનું મહત્વ સમજાવવામાં;
- જાહેર કરવાની ન હોય તેવી હકીકતો અંગે વાકેફ કરવામાં;
- નુકસાન સામે રક્ષણનો (વળતર) ખ્યાલ શું છે અને જીવન વીમા સાથે તે કેટલો સુસંગત છે તે સમજાવવામાં

રજૂઆત

વીમા પોલીસિ વીમા કંપની અને વીમો ઊતરાવનાર વચ્ચેનો એક કાનૂની કરાર હોય છે અને આ કરાર કાયદેસરનો બની રહે તે માટે તેમાં કેટલીક શરતો સંતોષાય તેની ખાતરી રાખવાની રહે છે.

માત્ર વીમા કરારને જ લાગુ થતાં કેટલાક ખાસ ધોરણો અને કાયદેસરના કરારમાં કઈ જોગવાઈઓનો સમાવેશ થાય છે તે આ પ્રકરણમાં આપણે સમજશું.

મુખ્ય મુદ્દા

આ પ્રકરણમાં નીચે જણાવેલ શબ્દો અને ખ્યાલો ઉપર પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે.

પ્રસ્તાવ અને સ્વીકાર	અવેજ	સર્વ સંમતિથી કરાર	વીમાપાત્ર હિત
મહત્વની વ્યક્તિના વીમા	શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધાભાવ	જાહેર કરવાની ફરજ	અગત્યની હકીકતો
શરૂઆતથી અમલ બજવણી	નિર્વિવાદની કલમ	નુકસાની સામે રક્ષણ	કોન્ટ્રેક્ટની ક્ષમતા
નુકસાન ભરપાઈના કરાર	વેલ્યુ કોન્ટ્રેક્ટસ		

ક: વીમાના કાયદેસર કરારની આવશ્યક જોગવાઈ

વીમા કરાર વીમા કંપની અને વીમો ઊતરાવનાર વચ્ચે કાનૂની રીતે લાગુ થયેલ સહમતિ હોય છે જેમાં વીમો ઊતરાવનાર વ્યક્તિ વીમા કંપનીને પ્રીમિયમ ચૂકવવા સહમત થાય છે અને વીમા કંપની ચોક્કસ ઘટના બનવા પર વીમાધારકને નક્કી થયેલી રકમ ચૂકવવા માટે બંધાય છે.

બન્ને પક્ષો આ કરાર કઈ રીતે કરે છે અને કરાર કાનૂની બની રહે તે માટે બન્ને પક્ષોએ કઈ શરતો સંતોષવાની રહે છે ?

આ પ્રશ્નોના ઉત્તર મેળવવા, આપણે પહેલાં તો કરારને કાનૂની બનાવવા કઈ જોગવાઈઓ મહત્વની છે તે જોઈશું અને ત્યારબાદ આપણે વીમા કરાર અન્ય કરારોથી કઈ રીતે અલગ છે તે પણ જોઈશું.

ક૧: કાયદેસરના કરારની જોગવાઈઓ

કરારને કાનૂની બનાવવો હોય તો નીચેની જોગવાઈઓનો તેમાં સમાવેશ થવો જરૂરી છે.

- કાયદેસરના કરારની જોગવાઈઓ
- પ્રસ્તાવ અને સ્વીકાર
 - અવેજ
 - કરાર કરવાની ક્ષમતા
 - સર્વ સંમતિથી કરાર (બન્ને પક્ષો વચ્ચે કરાર બાબતે એકજ પ્રકારની સમજૂતિ થવી)
 - કરારના હેતુ અથવા ધ્યેયમાં કાયદેસરતા
 - કામગીરી કરવાની ક્ષમતા

સૌથી મહત્વની જોગવાઈ પ્રસ્તાવ અને સ્વીકાર તથા અવેજની છે.

ક૧ એ: પ્રસ્તાવ અને સ્વીકાર

એક પક્ષ પ્રસ્તાવ કરે અને બીજો પક્ષ તેનો બિનશરતી રીતે સ્વીકાર કરે ત્યારે જ કરાર અસ્તિત્વમાં આવે છે. પ્રસ્તાવનો બિનશરતી સ્વીકાર કઈરીતે કામ કરે છે તે એક ઉદાહરણ મારફત આપણે સરળ રીતે સમજી શકશું.

ઉદાહરણ

એબીસી વીમા કંપની: તમારી દરખાસ્તના ફોર્મને આધારે અમે તમને રૂપિયા X X X X Xનું કવચ ઓફર કરીએ છે.

દરખાસ્ત આપનાર (એ વ્યક્તિ જે વીમો લેવા માંગે છે) ગણોશ: ‘હું સ્વીકારું છું’

આ ઉદાહરણમાં ગણોશના સ્વીકારથી એબીસીની ઓફરની કોઈપણ શરતોમાં ફેરબદલ થતો નથી અને આ સ્વીકાર બિનશરતી ગણવામાં આવે છે. કરાર, અન્ય આવશ્યક વર્તમાન ઘટકોને ધ્યાનમાં રાખી તૈયાર કરવામાં આવે છે.

હવે આપણે ગણોશ તરફથી અન્ય પ્રકારના પ્રતિસાદ શું હોઈ શકે તે જોઈએ.:

ઉદાહરણ

એબીસી વીમા કંપની: તમારી દરખાસ્તના ફોર્મને આધારે અમે તમને રૂપિયા X X X X Xનું કવચ ઓફર કરીએ છે

દરખાસ્ત આપનાર (એ વ્યક્તિ જે વીમો લેવા માંગે છે) ગણેશ: હું સ્વીકારું છું પરંતુ કવચની રકમ વધારીને રૂપિયા X X X X X કરાવવા માંગુ છું.

આ કિસ્સામાં કરાર થતો નથી કારણ કે ગણેશે ઓફરને બિનશરતી રીતે સ્વીકારી નથી. એબીસી જ્યાંસુધી વધુ શરતો વગર ગણેશની કાઉન્ટર ઓફર સ્વીકારશે નહીં ત્યાં સુધી કરાર રચાશે નહીં.

ક૧બી: અવેજ

કરારને માન્ય બનાવવા તેમાં અવેજની જોગવાઈ હોવી જરૂરી છે. સોદામાં દરેક વ્યક્તિની બાજુ જે કરારને ટેકો આપતી હોય, તેને અવેજ તરીકે વર્ણવી શકાય છે. કાયદેસરના કરારમાં અવેજ એટલે કશાકનું પૂરું પડાતું મૂલ્ય જે કરાર કરવા માટે પ્રેરે છે. નાણાં અવેજનું સામાન્ય સ્વરૂપ છે. વીમા પોલીસિની દૃષ્ટિએ પ્રીમિયમ વીમાધારકનો અવેજ ગણાય છે.

ક૧સી: કરાર કરવાની ક્ષમતા

કરાર કરતી વ્યક્તિ કરાર કરવાને શક્તિમાન હોવી જરૂરી છે. એક વ્યક્તિ ત્યારે જ કરાર કરવાને શક્તિમાન ગણાય જ્યારે તે:

- પુખ્ત વયનો હોય (૧૮ વર્ષ)
- તંદૂરસ્ત (સ્થિર)મગજ ધરાવતો હોય
- કરાર કરવા કાનૂની રીતે ગેરલાયક ઠરાવાયો ન હોય.

આમ આ જોગવાઈઓ પ્રમાણે સગીર (જેઓ ૧૮ વર્ષથી નીચેના હોય) વીમા કરાર કરી શકતાં નથી. આ ઉપરાંત, જે વ્યક્તિ કાનૂની રીતે અસ્થિર મગજ ધરાવતો જાહેર થયો હોય અને કોઈપણ વ્યક્તિ જેના પર કાનૂની રીતે પ્રતિબંધ હોય તે વીમા કરાર કરી શકતાં નથી. આવી વ્યક્તિઓ દ્વારા થતાં કોઈપણ કરાર ગેરલાયક ઠરે છે.

ક૧ડી: સર્વ સંમતિથી કરાર

આને સરળ ભાષામાં કહીએ તો કરારમાંના બન્ને પક્ષ કરારની જોગવાઈઓ સમજ્યા હોય અને કરારની સમાન બાબતો પર સરખી સમજ સાથે સંમત થયા હોય. વીમો ઊતરાવવા ઈચ્છતી વ્યક્તિ વીમા પોલીસિની જોગવાઈઓ એજન્ટ દ્વારા જે રીતે સમજાવાઈ હોય તે પ્રમાણે જ સમજ્યો હોવો જોઈએ.

ક૧ઈ: હેતુ અથવા ધ્યેયની કાયદેસરતા

કરારમાંના બન્ને પક્ષનો હેતુ કાનૂની રીતે સંબંધ બાંધવાનો હોવો જોઈએ. કરારનો હેતુ પણ કાયદેસર હોવો જોઈએ.

ઉદાહરણ

પોતાની પત્નીનો વીમો ઊતરાવી બાદમાં તેની હત્યા કરી કેસને અકસ્માતમાં ખપાવી લાભકર્તા તરીકે દાવા દ્વારા વીમાની રકમ મેળવવાનું પતિનું કૃત્ય ગેરકાયદે ગણાય છે. ગેરકાયદે હેતુ માટે અથવા તેમાંથી નાણાંકીય લાભ મેળવવા વીમાનો ઉપયોગ થઈ શકતો નથી.

કોઈ વ્યક્તિ ભારે દેવા હેઠળ હોય અને મોટી રકમનો વીમો ઊતરાવી પોતાના કુટુંબને લાભ કરાવી આપવા પોતે આપઘાત કરે તેને પણ ગેરકાયદે કૃત્ય ગણવામાં આવે છે. વીમો ઊતરાવ્યાના પ્રથમ જ વર્ષમાં આપઘાતને કારણે મૃત્યુના દાવાને મોટાભાગની જીવન વીમા કંપનીઓ બાકાત રાખે છે.

ક૧ એફ: કામગીરીની ક્ષમતા

કરાર બન્ને પક્ષો દ્વારા ટકાવી શકવાની ક્ષમતા સાથેનો હોવો જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે, એક વ્યક્તિ જે જીવન વીમા પાસે ઊંચી રકમની અપેક્ષા રાખતો હોય તે આવશ્યક પ્રીમિયમ ભરવાને શક્તિમાન હોવો જોઈએ. કરાર અને તેની શરતો સ્પષ્ટ હોવી જોઈએ અને ટકવાની ક્ષમતા ધરાવતો હોવો જોઈએ એટલું જ નહીં તે દેશના કાનૂન પ્રમાણે થયો હોવો જોઈએ.

આની પર વિચારો. . . .

રૂપિયા ૧૨૦૦૦નું પ્રીમિયમ ચૂકવવાની તૈયારી સાથે જીગરે એક વીમા કંપનીને રૂપિયા ૭૫ લાખના કવચ માટે દરખાસ્ત આપી છે. તબીબી ચકાસણી દરમિયાન કંપનીને જણાવ્યું કે જીગર કોઈ બીમારીથી પીડાય છે અને તે સામાન્ય કરતાં વધુ જોખમ ધરાવતો હોવાનું નોંધ્યું હતું. વીમા કંપનીએ આ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને જીગરને પ્રીમિયમની રકમ રૂપિયા ૧૨૦૦૦ને બદલે રૂપિયા ૧૫૦૦૦ રહેશે એમ જણાવ્યું હતું.

પ્રસ્તાવ અને સ્વીકારની શરતની દૃષ્ટિએ આ સ્થિતિને તમે કઈ રીતે હાથ ધરશો ?

પ્રશ્ન ૩.૧

કાયદેસરના કરારની આવશ્યક જોગવાઈઓ કઈ કઈ છે ?

ક - ૨ : પોલીસિ દસ્તાવેજ

પોતાની વચ્ચે થયેલા કરારની શરતો અંગે વીમાધારક અને વીમા કંપની બન્નેમાં સ્પષ્ટતા રહે તેની તકેદારી રાખવા પોલીસિ જારી કરવામાં આવે છે. આ પોલીસિમાં પ્રીમિયમની રકમ, કેટલું આવરણ અપાયું છે, આવરણનો સમયગાળો, અપવાદો, શરતો તથા અન્ય સુસંગત માહિતી આપવામાં આવે છે. પોલીસિ એ વીમાનો કરાર નહીં પરંતુ કરારનો એક પુરાવો છે.

વીમા કંપની એક વખત વીમા દરખાસ્તનો સ્વીકાર કરી લે, શરતો નક્કી થઈ જાય તથા પ્રીમિયમની ચૂકવણી થાય અથવા તે ચૂકવવા માટે સંમતિ દર્શાવાય ત્યાર પછી વીમાનો કરાર અમલી બને છે. આમ મૂળ પોલીસિ દસ્તાવેજ હોય કે ન હોય કરાર અસ્તિત્વમાં આવી જાય છે. પોલીસિ ન હોય અથવા ખોવાઈ ગઈ હોય તો તેનાથી કરાર રદ થતો નથી, પરંતુ નક્કી થયેલી કોઈ શરતને લઈને વિવાદ ઊભો થાય તો તેવા સમયે પોલીસિ પુરાવા તરીકે કામ આવે છે. પોલીસિના માળખા અને તેમાં આવરી લેવાતા મુદ્દા અંગે આપણે આ પ્રકરણના બીજા ભાગમાં જોઈશું.

કૃૃ: વીમા કરારમાં વીમા એજન્ટની ભૂમિકા

કાનૂનની નજરે, કોઈપણ વ્યક્તિ જે અન્ય વતિ કામ કરે છે તે ‘એજન્ટ’ કહેવાય છે. જો આપણે કોઈને આપણા વતિ કામ કરવા પરવાનગી આપીએ તો, તે વ્યક્તિ કરારની શરતોની અંદર રહી આપણા વતિ જે કંઈપણ પ્રવૃત્તિ કરે તેની જવાબદારી આપણે લેવાની રહે છે. વીમામાં આ બંધબેસે છે અને જ્યારે પણ મધ્યસ્થીની દરમિયાનગીરી હોય ત્યારે કાનૂની રીતે સંબંધો ઊભા કરવામાં આવે છે.

પ્રકરણ ૧મા આપણે જોયું કે વીમા ઉદ્યોગમાં વિવિધ પ્રકારના મધ્યસ્થીઓ હોય છે અને ‘એજન્ટ’ એટલે લાયસન્સ ધરાવતી ઈન્ટરમીડિયરી જેની વીમા કંપનીઓ પોતાના પ્રોડક્ટસ વેચવા માટે ભરતી કરે છે. આમ ઈન્ટરમીડિયરી કાયદેસરના ‘એજન્ટ’ બને છે અને પોતાના ‘માલિક’ (આ કિસ્સામાં વીમા કંપની) વતિ કામ કરતાં હોવાનું મનાય છે. માલિકના થર્ડ પાર્ટી (આ કિસ્સામાં દરખાસ્ત આપનાર અથવા જે વ્યક્તિ વીમો લેવા માંગતા હોય) સાથે કરારબદ્ધ સંબંધો બાંધવા તેમને (‘એજન્ટ’) સત્તા આપવામાં આવે છે.

ધ્યાન રાખો

પ્રકરણ ૧માંથી પણ તેમને યાદ આવશે કે સર્વગ્રાહી બ્રોકર્સ તરીકે ઓળખાતા કેટલાક ઈન્ટરમીડિયરીસ સ્વતંત્ર સલાહકાર હોય છે. તેમનો કાનૂની દરજ્જો જટિલ હોય છે કારણ કે તેઓ થોડુઘણું ગ્રાહક વતિ અને થોડુઘણું વીમા કંપની વતિ કામ કરતાં હોય છે માટે તેઓ વીમો ઊતારાવનાર અને ઊતારનાર (તેઓ કેવા પ્રકારની કામગીરી કરે છે તેને આધારે) બન્નેના એજન્ટ માનવામાં આવે છે.

ધ્યાન રાખો

વીમા કરાર ખાસ પ્રકારના કરાર હોય છે અને તે વધારાના નિયમો તથા કરારને કાનૂની બનાવવા ઉપર જણાવેલી આવશ્યક જોગવાઈઓને આધીન હોય છે.

વધારાના નિયમો શું છે તે આપણે નીચેના વિભાગમાં જોઈશું.

ખ: વીમા પાત્ર હિતો

વીમા પાત્ર હિતો કાનૂની વીમા કરાર ઊભા કરવા માટેના જરૂરી ઘટકોમાંનું એક ઘટક છે.

ખૃૃ: વીમા પાત્ર હિતો એટલે શું ?

નીચેના ઉદાહરણ પરથી વીમા પાત્ર હિતો શું છે તે સરળતાથી સમજી શકાશે.

ઉદાહરણ

ગણેશ ૩૦ વર્ષનો છે અને તે બહુરાષ્ટ્રીય કંપની (એમએનસી)માં કામ કરે છે. તેની પત્ની ભારતીય કંપની માટે કામ કરે છે. ગણેશ દ્વારા લેવાયેલી હોમ લોનમાં તે સહ-અરજદાર છે. ગણેશનું પગારધોરણ સારું છે, માસિક જીવનનિર્વાહ ખર્ચ ઉપરાંત તેણે હોમલોન તથા કારલોન ચૂકવવી પડે છે. આ બધાનો આનંદ લેવા ગણેશ ભારે પરિશ્રમ કરે છે. અત્યારસુધી ગણેશની યોજના પ્રમાણે બધું સમુસૂતરું ચાલે છે. પરંતુ નીચેની સ્થિતિ સર્જાય તો શું થાય તેની કલ્પના કરો.

સ્થિતિ ૧: ગણેશને અકસ્માત નડે છે અને તેણે એક માસ હોસ્પિટલમાં રહેવું પડે છે.

સ્થિતિ ૨: ગણેશની પત્નીનું અચાનક અવસાન થાય છે.

ઉપરની સ્થિતિઓ અને તેના શક્ય ઉકેલો શું હોઈ શકે તે આપણે નજીકથી તપાસીએ.

સ્થિતિ ૧: એક માસ કામ નહીં કરી શકવાને કારણે તેને તે સમય માટેનો પગાર મળતો નથી આ ઉપરાંત તેણે હોસ્પિટલનું મોટું બિલ ચૂકવવાનું આવી શકે છે. આ સ્થિતિને પહોંચી વળવાની તૈયારીરૂપે ગણેશે તબીબી ખર્ચ અને તબીબી કારણોસર કામ પર નહીં જઈ શકવાને લીધે પગારની પડનારી ખોટ સામે કવચ મળી શકે માટે પૂરતો આરોગ્ય વીમો ઊતારવાની તકેદારી લેવી જોઈએ.

સ્થિતિ ૨: પરિવારની આવકમાં યોગદાન આપવા ઉપરાંત ગણેશની પત્ની પરિવારની સંભાળ પણ લે છે. તેના અચાનક મૃત્યુથી ગણેશે હોમ લોનની ચૂકવણી તથા અન્ય નાણાંકીય જવાબદારીઓ પાર પાડવા મૂશકેલીઓનો સામનો કરવો પડી શકે છે. આ સ્થિતિ સામે રક્ષણ મેળવવા ગણેશ તેની પત્નીનો જીવન વીમો ઊતારાવી શકે છે જે તેને પત્નીના આકસ્મિક મૃત્યુના સમયે ટેકારૂપ બની શકે છે અને તે નાણાંકીય મુશકેલીમાં મુકાશે નહીં તેની ખાતરી રહે છે. આજરીતે ગણેશની પત્ની ગણેશનો જીવન વીમો કઢાવી શકે છે જે તેને ગણેશના મૃત્યુની ઘટનામાં ટેકારૂપ બની શકે છે.

ઉપરના ઉદાહરણ પરથી તમે સમજી શકશો કે કોઈપણ ઘટના બને તો ગણેશ અને તેના કુટુંબની નાણાંકીય સ્થિતિ પર પ્રતિકૂળ અસર પડશે સિવાય કે તેમણે વીમો કઢાવ્યો હશે.

આની પર વિચારો. . . .

વીમા પાત્ર હિતો સમજવા આ ઉદાહરણ આપણને કઈ રીતે મદદ કરે છે ?

વીમા પાત્ર હિતોનું અસ્તિત્વ ત્યારે જ ગણાય જ્યારે એક વ્યક્તિને અન્ય વ્યક્તિ(ઓ) અથવા મિલકતના સતત અસ્તિત્વ અથવા તેની સદ્ધરતાને કારણે લાભ થતો હોય અને સાથોસાથ તેજ અન્ય વ્યક્તિ(ઓ) અથવા મિલકતને નુકસાન થાય તો તેને કારણે પોતાને નાણાંકીય ખોટ અથવા અગવડતા (તકલીફ) ભોગવવી પડી શકે.

આપણે ઉપરના ઉદાહરણ પરથી જોયું કે ગણેશના, પોતાની તંદૂરસ્તી અને તેની પત્નીના જીવનમાં, વીમા પાત્ર હિતો રહેલા છે કારણ કે તેને તેમની તંદૂરસ્તીથી લાભ થાય છે અને તેમના બેમાંથી એકને અથવા બન્નેને નુકસાન થાય તો તેની નાણાકીય સ્થિતિ પર પ્રતિકૂળ અસર પડી શકે છે.

ખ - ૨: વીમા પાત્ર હિતનું મહત્વ

તમે હવે જ્યારે વીમા પાત્ર હિત શું છે તે સમજી લીધું છે ત્યારે તમે એ પણ વિચારતા હશો કે વીમામાં વીમા પાત્ર હિતનું મહત્વ અથવા સુસંગતતા શું છે? **વીમા પાત્ર હિત વીમાનો સૌથી મહત્વનો નિયમ છે.** કોઈપણ પ્રકારનો વીમો લેવા માંગતા એક વ્યક્તિના, તે જેની માટે વીમો ઊતરાવવા માંગતો હોય તે વસ્તુ અથવા વ્યક્તિમાં વીમા પાત્ર હિતો હોવા જોઈએ. વીમા પાત્ર હિત વીમો ઊતરી શકશે કે નહીં તે નક્કી કરવા માટેનું કાનૂની ધોરણ બને છે.

ટૂંકમા કહીએ તો: વીમા પાત્ર હિત એક વ્યક્તિના તે જેની સાથે કાયદેસરના સંબંધ ધરાવતો હોય તે વસ્તુ અથવા વ્યક્તિનો વીમો ઊતારવાના કાનૂની હક છે.

ખ૩: સંજોગો જેમાં વીમા પાત્ર હિતનું અસ્તિત્વ રહેલું છે

કોર્ટના ચુકાદાઓએ એવા સંજોગો નિશ્ચિત કર્યા છે જેમાં વીમા પાત્ર હિતનું અસ્તિત્વ રહેલું હોવાનું મનાય છે.

સામાન્ય કાનૂન દ્વારા વીમા પાત્ર હિતનું અસ્તિત્વ નીચેના સંજોગોમાં રહેતું હોવાનું મનાય છે.

- **પોતાનું જીવન:** એક વ્યક્તિને તેના પોતાના જીવનમાં અમર્યાદિત વીમા પાત્ર હિત હોય છે.

ઉદાહરણ

ગણેશ તેની ભાવિ આવકના વર્તમાન મૂલ્યને સમાન એટલી રકમ જેટલો જીવન વીમો લઈ શકે છે. આ સિવાય તે, તેની ગેરહાજરીમાં તેની દરેક જવાબદારીઓની સંભાળ લેવા કેટલી રકમની આવશ્યકતા રહેશે તેનો પણ અંદાજ કાઢી શકે છે. આ જવાબદારીઓમાં હોમ લોન, કાર લોન, કુટુંબનો જીવનનિર્વાહ ખર્ચ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

કેટલી રકમનો જીવન વીમો લેવો તેની ગણતરી માટે વધુ એક પદ્ધતિ છે વાર્ષિક આવકનો ગુણાંક કરવાની. કહોકે વાર્ષિક આવકના ૧૫ ગણા અથવા ૨૦ ગણા.

- **જીવનસાથી:** એક પતિને તેની પત્નીના જીવનમાં વીમા પાત્ર હિત રહેલા છે અને આજ રીતે પત્નીને પતિના જીવનમાં વીમા પાત્ર હિત હોય છે. બન્નેને એકબીજાની તંદૂરસ્તીથી લાભ થાય છે અને બેમાંથી એકને પણ કંઈ થાય તો તેની પ્રતિકૂળ અસર અન્યને થાય છે. માટે પતિ તેની પત્ની માટે અને પત્ની તેના પતિ માટે જીવન વીમાનું આવરણ લઈ શકે છે.

- **બાળકો:** બાળકો જ્યારે પોતાના પર નિર્ભર કરતાં હોય ત્યારે માતાપિતા તેમનો વીમો ઊતરાવી શકે છે. આજરિતે જ્યારે માતાપિતા પોતાના પર નિર્ભર કરતાં થાય ત્યારે બાળકો તેમનો વીમો ઊતરાવી શકે છે. આમ

ગણેશ તેના બાળકો માટે જીવન વીમો લઈ શકે છે. આજરીતે ગણેશ જ્યારે વૃદ્ધ બને અને તે બાળકો પર નિર્ભર કરતો થાય ત્યારે બાળકો તેની માટે આરોગ્ય વીમો લઈ શકે છે.

● **અસ્ક્યામતો:** વ્યક્તિને પોતાની મિલકતમાં વીમા પાત્ર હિત હોય છે કારણ કે તેના ઉપયોગ દ્વારા તેને લાભ થતો હોય છે અને જો અસ્ક્યામતને નુકસાન થાય તો તેને પ્રતિકૂળ અસર થઈ શકે છે.

વીમાપાત્ર હિત

પોતાનામાં
અસ્ક્યામતોમાં
બાળકોમાં
માતાપિતામાં
જીવનસાથીમાં

પ્રશ્ન ૩.૨

એક વ્યક્તિ માટે જેમાં વીમા પાત્ર હિતનું અસ્તિત્વ રહેલું છે તેવા સંજોગોની યાદી જણાવો.

અન્ય સંજોગો જેમાં વીમા પાત્ર હિતનું અસ્તિત્વ રહેલું હોવાનું મનાય છે તેમાં **ધિરાણદાર**નો પણ સમાવેશ થાય છે.

● **ધિરાણદાર:** એક ધિરાણદારને તેની પાસેથી નાણાં ઉછીના લેનાર વ્યક્તિના જીવનમાં તેણે જેટલા નાણાં ઉછીના લીધા હોય તેટલી માત્રામાં વીમા પાત્ર હિત રહેતું હોય છે.

ઉદાહરણ

જો ગણેશે કૈલાશ પાસેથી રૂપિયા ૧૦,૦૦૦ ઉછીના લીધા છે ત્યારે કૈલાશને ગણેશના જીવનમાં રૂપિયા ૧૦,૦૦૦ સુધીનું વીમા પાત્ર હિત રહેલું ગણાય.

કારણ કે જો ગણેશને કંઈ થઈ જાય તો કૈલાશ રૂપિયા ૧૦,૦૦૦ વસૂલી નહી શકે. આમ આ કિસ્સામાં કૈલાશ ગણેશના જીવન પર રૂપિયા ૧૦,૦૦૦ સુધીનો જીવન વીમો લઈ શકે છે.

● **જામીનદાર (સ્યોરિટી):** સ્યોરિટીને તેના મુખ્ય દેવાદાર (નાણાં ઉછીના લેનાર)ના જીવન પર વીમા પાત્ર હિત હોય છે અને સહ-જામીનદારના જીવન પર પણ દેવાની રકમ જેટલું વીમાપાત્ર હિત હોય છે.

● **કર્મચારી-માલિક:** કર્મચારીને, તેના માલિકના જીવનમાં, તેને મળતાં માસિક પગારની રકમ જેટલું વીમા પાત્ર હિત રહેતું હોય છે.

● **માલિક- કર્મચારી:** માલિકને તેમના કર્મચારીઓની તંદૂરસ્તીમાં તેમની સેવાના મૂલ્ય જેટલું વીમા પાત્ર હિત રહેતું હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે એક કર્મચારી બીમાર પડે છે અને લાંબા ગાળા સુધી કામ પર આવી શકતો નથી તો તેને કારણે કામ સમયની અંદર પૂરું થવામાં ઢીલ થઈ શકે છે.

- **મુખ્ય વ્યક્તિના વીમા:** એક કંપનીને કેટલીક મહત્વની વ્યક્તિના જીવનમાં વીમા પાત્ર હિત હોય છે. કંપની આવી વ્યક્તિના જીવન માટે ક્રીમેન ઈન્સ્યૂરન્સ ઊતરાવી શકે છે.
- **ભાગીદારો:** ભાગીદારીના વેપારમાં ભાગીદારોને એકબીજાના જીવનમાં વીમા પાત્ર હિત હોય છે.

ધ્યાન રાખો. . .

જીવન વીમામાં, વીમા પાત્ર હિતનું પોલીસિ લેતી વખતે અસ્તિત્વ (પૂરવાર કરવાનું રહે છે) હોવું જરૂરી છે. એટલે કે પોલીસિ ઊતારવાના સમયે. દાવાના કિસ્સામાં વીમા પાત્ર હિત અસ્તિત્વમાં હોઈ પણ શકે અને ન પણ હોઈ શકે અને તે પૂરવાર કરવાનું રહેતું નથી.

સામાન્ય વીમાના કિસ્સામાં પોલીસિ ઊતારવાના સમયે તથા દાવાના સમયે વીમા પાત્ર હિત અસ્તિત્વમાં હોવા ફરજિયાત છે.

મરિન ઈન્સ્યૂરન્સને અલગ નિયમો લાગુ થાય છે જ્યાં વીમા પાત્ર હિત માત્ર દાવાના સમયે અસ્તિત્વમાં હોવા જરૂરી છે.

ગ: શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધાભાવ

વીમા કરાર કાનૂની બનાવવા શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધાભાવ હોવો જરૂરી છે.

ગ૧: શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધાભાવનું મહત્વ

શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધાભાવ એટલે શું તે નીચેના ઉદાહરણ પરથી સમજી શકાશે.

ઉદાહરણ:

રાજેશે ૨૦ વર્ષ માટે રૂપિયા ૫૦ લાખનો મુદતી વીમો ઊતરાવ્યો છે.

એક દિવસ ઘરે પાછા ફરતી વખતે રાજેશને અકસ્માત નડે છે અને તેમાં તેનું મૃત્યુ થાય છે. રાજેશની પત્ની કોમલ (જે પોલીસિમાં નોમિની છે) વીમા કંપનીમાં દાવો રજૂ કરે છે. વીમા કંપની કોમલના દાવાને નકારી કાઢે છે જે સામે કોમલને આશ્ચર્ય થાય છે. સ્વાભાવિક છે કોમલને દુઃખ થાય છે અને તે દાવો નકારવા બદલ વીમા કંપની પાસેથી સ્પષ્ટતા માંગે છે. તપાસમાં વીમા કંપનીને જાણ થઈ હતી કે રાજેશે તેની વય દેખાડવામાં ચાલાકી કરી હતી અને તેણે નીચા પ્રીમિયમનો લાભ લેવા તેની વય તે હતો તેના કરતાં પાંચ વર્ષ ઓછી દર્શાવી હતી. વીમા પોલીસિ સારી શરતોએ મેળવવા રાજેશે જાણીબુઝીને વીમા કંપનીને ગેરમાર્ગે દોરી હતી. આને કારણે વીમા કંપનીએ પોલીસિને રદબાતલ ઠરાવી હતી અને રાજેશની પત્નીનો દાવો નકારી કાઢ્યો હતો.

વીમા માટે દરખાસ્ત આપનારા પોતાની દરેક હકીકતો જાણતા હોય છે માટે વીમાની દરખાસ્તનું ફોર્મ ભરતી વખતે દરેક માહિતી સાચી જણાવવાની અને યોગ્ય દસ્તાવેજો પૂરા પાડવાની તેમની નૈતિક જવાબદારી રહે છે.

જીવન વીમા પોલીસિમાં પ્રીમિયમનો દર નક્કી કરતી વખતે વ્યક્તિની ઉંમર એક મહત્વનું પાસું છે જેમાં રાજેશે ગેરરીતિ આચરી હતી.

વાસ્તવિક ઉત્પાદનોની ખરીદી માટેના અનેક કોન્ટ્રેક્ટસમાં દરેક પક્ષ પ્રોડક્ટને તપાસી શકે છે. એક પક્ષ અન્ય પક્ષને ગેરમાર્ગે દોરે નહીં અને દરેક માહિતી સાચી જણાવે તો તેવા કિસ્સામાં સામેવાળા પક્ષે કોન્ટ્રેક્ટને ટાળવાનો કોઈ પ્રશ્ન રહેતો નથી. ફિજની ખરીદીમાં, તેની વિશિષ્ટતાઓ શું છે તે તપાસી શકાય છે અને તે સારી રીતે કામ કરે છે કે કેમ તે પણ જોઈ શકાય છે. માલસામાન તથા સેવાની ખરીદવેચાણમાં ‘ખરીદનાર સાવધાન’ નો નિયમ લાગુ થતો હોય છે.

પરંતુ વીમો આ રીતે કામ કરી શકતો નથી. આપણે પોલીસિ વાંચી શકીએ છે પરંતુ તે વ્યવહારિક રીતે કઈ રીતે કામ કરે છે તે તો દાવા વખતે જ જાણી શકાય છે. તેમાં કંઈપણ જોવા કે સ્પર્શવા જેવું નથી હોતું. મોટાભાગની માહિતી માટે વીમા કંપનીએ દરખાસ્ત આપનાર પર જ આધાર રાખવો પડતો હોય છે, માહિતીના આધારે વીમા કંપની જોખમ સ્વીકારવું કે નહીં અને સ્વીકારવું તો કઈ શરતોએ સ્વીકારવું તે અંગે નિર્ણય કરે છે.

ઉક્ત ઉદાહરણ જણાવે છે કે હકીકતને ઈરાદાપૂર્વક દબાવી રાખવા પરવાનગી નથી. આ માટે જ વીમા કોન્ટ્રેક્ટમાં અલગ જ પ્રકારના નિયમો લાગુ થાય છે અને શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધાભાવનું ઊંચું ધોરણ રાખવું જરૂરી છે.

ગ - ૨ : શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધાભાવની વ્યાખ્યા

શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધાભાવની વ્યાખ્યા આપણે આ રીતે કરી શકીએ છીએ:

‘જે જોખમો પેટે વીમાની દરખાસ્ત અપાઈ હોય તે જોખમને લગતી દરેક હકીકતો સ્પષ્ટ અને સંપૂર્ણ રીતે સ્વૈચ્છીક જાહેર કરવાની હકારાત્મક ફરજ પછી તે માટે વિનંતી કરાઈ હોય કે ન હોય.’

આનો અર્થ કરારમાંના પક્ષોએ કરાર બની જાય તે પહેલાં પાયાભૂત (અગત્યની) હકીકતો સ્વૈચ્છીક રીતે જણાવવી જોઈએ. કરારની સંપૂર્ણ વાટાઘાટ દરમિયાન દરખાસ્ત આપનાર અને વીમા કંપની બંને માટે સમાન રીતે આ નિયમ લાગુ થાય છે, પરંતુ કાયદાની દૃષ્ટિએ પાયાભૂત (અગત્યની) હકીકતો જણાવવાની જવાબદારી દરખાસ્ત આપનાર પર વધુ રહેલી છે. પાયાભૂત (અગત્યની) હકીકતો શું છે તે આપણે વિભાગ ૩માં જોઈશું.

શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધાભાવની ફરજનો ભંગ

શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધાભાવની ફરજના ભંગને નીચે પ્રમાણે વર્ગીકૃત કરી શકાય છે.

- ઈરાદાપૂર્વક કે પછી જણાવવાનું ખાસ જરૂરી નહીં હોવાનું દરખાસ્ત આપનારને લાગતા તેના દ્વારા પાયાની હકીકત જાહેર નહીં કરવી અથવા જણાવવાનું ભૂલી જવું.

દાખલા તરીકે એબીસી કંપનીને જીવન વીમાની દરખાસ્ત આપતી વખતે અજય, તેણે બાળપણમાં શસ્ત્રક્રિયા કરાવી છે તે જાહેર કરતો નથી. પોતે બાળપણમાં શસ્ત્રક્રિયા કરાવી છે અને આ વાતને ૧૫ વર્ષ વીતી ગયા છે તથા પોતે તે ઘટનામાંથી લાંબો સમય પહેલાં સંપૂર્ણ બહાર નીકળી ગયો છે માટે વીમા કંપનીને તે જણાવવાનું ખાસ જરૂરી નથી એમ અજય માને છે.

● પાયાભૂત (અગત્યની)હકીકત ધૂપાવવી

દાખલા તરીકે અજય નિયમિત રીતે દારૂ પીએ છે. જો કે વીમા માટે અરજી કરવા પહેલાના એક માસ સુધી તેણે દારૂ પીધો નહતો જે પાછળની એની ગણતરી એવી હતી કે આમ કરવાથી તબીબી તપાસમાં કઈ પકડાશે નહીં અને પોતાને આકર્ષક શરતે વીમો મળી શકશે.

● વીમા કંપનીને છેતરવાના ઈરાદા સાથે ખોટી રજૂઆત અથવા નિવેદનો કરવા

દાખલા તરીકે અજય તેની ખરી ઉંમર કરતાં પાંચ વર્ષ ઓછી ઉંમર જાહેર કરે છે. આ દાવાને ટેકો આપવા તે તેની ઉંમરના દસ્તાવેજ પુરાવા સાથે ચેડાં કરે છે અને સારી શરતે વીમો મેળવવા વીમા કંપનીને તે સુપરત કરે છે.

નાદાનીથી ગેરરજૂઆત અથવા અપૂર્ણ નિવેદનો જે સાચા હોવાનું માનીને કરાયા હોય.

ગૃહ: જાહેર કરવાની ફરજ

વીમાની દરેક વાટાઘાટો દરમિયાન પાયાની હકીકતો જાહેર કરવાની ફરજ છે. આ ફરજનું પાલન દરખાસ્તના તબક્કે અને કોન્ટ્રેક્ટ અસ્તિત્વમાં આવે તે પહેલા કરવાનું મહત્વનું છે. રિન્યુઅલની દરેક તારીખે પાયાની હકીકતો ફરી જણાવવાની રહે છે.

જાહેર કરવાની વીમો ઊતરાવનારની ફરજ

દરખાસ્ત આપનાર, કોન્ટ્રેક્ટ સંબંધી દરેક પાયાની હકીકતો સંપૂર્ણ જાહેર કરે તે મહત્વનું છે કારણ કે મોટાભાગના કિસ્સામાં વીમા હેઠળની બાબતો વિષે દરખાસ્ત આપનારને જ સંપૂર્ણ જાણ હોય છે. વીમા ધારકે વીમા કોન્ટ્રેક્ટના સમયગાળા દરમિયાન વીમા કંપની પ્રત્યે વિશ્વાસપૂર્ણ રીતે રહેવું પણ જરૂરી છે.

ઉદાહરણ

- દરખાસ્ત આપનારે તેના આરોગ્ય સંબંધિત દરેક હકીકતો જણાવવાની રહે છે. જો તેઓ કોઈ બીમારીથી પીડાતા હોય જે વીમા કંપનીના નિર્ણયને અસર કરી શકે તો તેની જાણ દરખાસ્તના સમયે જ કરવી જરૂરી છે.
- દરખાસ્ત આપનારે પોતાની વર્તમાન ઉંમર જાહેર કરવાની રહે છે અને તે પણ દસ્તાવેજ પુરાવા સાથે.
- દરખાસ્ત આપનાર જો ધૂમ્રપાન કરતો હોય અથવા દારૂનું વ્યસન ધરાવતો હોય તો દરખાસ્ત માટેના ફોર્મમાં તેનો ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે.
- કોઈ કંપની દ્વારા અગાઉ દરખાસ્ત નકારાઈ હોય અથવા સામાન્ય કરતાં ઊંચા પ્રીમિયમ દરે દરખાસ્ત સ્વીકારાઈ હોય તો દરખાસ્ત માટેના ફોર્મમાં તેનો ઉલ્લેખ કારણો સાથે કરવાનો રહે છે.

જાહેર કરવાની વીમા કંપનીની ફરજ

વીમાધારકને દરેક માહિતી જણાવવાની વીમા કંપનીની પણ ફરજ છે. આ ફરજનું પાલન કરવા વીમા કંપનીએ પણ વિશ્વાસપૂર્ણ વ્યવહાર કરવો જોઈએ.

ઉદાહરણ

- પોતાના દરેક સાહિત્યો જેમ કે ફરફરિયા, ચોપાનિયા, વેબસાઈટ વગેરેમાં વીમા પ્રોડક્ટસ સંબંધી દરેક માહિતી પોતે જાહેર કરી છે તેની વીમા કંપનીએ તકેદારી લેવાની રહે છે.
- દાખલા તરીકે વીમા કંપની ધૂમ્રપાન કરનારા કરતાં નહીં કરનારા પાસેથી ઓછું પ્રીમિયમ વસૂલે છે.
- આરોગ્ય વીમાના કિસ્સામાં વીમાધારક દ્વારા આખા વર્ષ દરમિયાન કોઈ દાવા કરાયા ન હોય તો કોઈક કંપનીઓ ક્યારેક રિન્યુઅલના સમયે પ્રીમિયમમાં ડિસ્કાઉન્ટ આપે છે અથવા પ્રીમિયમનો દર તેજ રાખીને આવરણની રકમમાં ચોક્કસ ટકાવારીનો વધારો કરી આપે છે.

સૂચવાયેલી પ્રવૃત્તિ

દરખાસ્ત આપનાર/વીમાધારક વ્યક્તિને માહિતી જણાવવાની વીમા કંપનીઓની જ્યાં ફરજ રહેલી છે તેના અમે અહીં ઉપર કેટલાક દૃષ્ટાંતો આપ્યા. વીમાધારકને માહિતી જણાવવાની વીમા કંપનીની જ્યાં ફરજ હોઈ શકે એવા અન્ય દૃષ્ટાંતો વિચારો

અથવા

ઈન્ટરનેટ પર એવા કેટલાક કિસ્સા અથવા ઉદાહરણો શોધો જ્યાં વીમાધારકે માહિતી જાહેર કરવાની ફરજનું પાલન કર્યું ન હોય અને માહિતી નહીં જણાવવાને કારણે વીમા કંપની દ્વારા વીમાધારકના દાવા નકારી કઢાયા હોય. દાવા નકારી કાઢવાના કારણોનો અભ્યાસ કરો.

ઘ: પાયાભૂત (મહત્વની/અગત્યની) હકીકતો

ઘ૧: પાયાભૂત (મહત્વની/અગત્યની) હકીકતોનું મહત્વ

પાયાભૂત (મહત્વની/અગત્યની) હકીકતો એને કહી શકાય જે:

‘વ્યવહારુ વીમા કંપનીના પ્રીમિયમ નક્કી કરવાના નિર્ણય પર પ્રભાવ પાડે અથવા તેણે જોખમ લેવું જોઈએ કે નહીં તે નક્કી કરે’

ઉપરની વ્યાખ્યા પરથી આપણે જોઈ શકીએ છે કે પાયાભૂત હકીકતો મહત્વની છે કારણ કે તે વીમા કંપનીના અન્ડરરાઈટરને બે બાબતો નક્કી કરવામાં મદદ કરે છે:

- જોખમની દરખાસ્ત સ્વીકારવી કે નકારી કાઢવી અને
- દરખાસ્ત સ્વીકારવામાં આવે તો કેટલા પ્રીમિયમના દરે તે સ્વીકારવી જોઈએ.

દરખાસ્ત રજૂ કરનાર કોઈ હકીકતો બાબત શંકા ધરાવતા હોય જેમાં વજુદ હોય તો તેમણે તે જાહેર કરી દેવી જોઈએ પણ ભલે દરખાસ્તના ફોર્મમાં કંઈ પુછાયું ન હોય. આ એટલા માટે કે દરખાસ્ત રજૂ કરનાર એકલો જ

પાયાભૂત હકીકતો જાણતો હોય છે અને આ બાબત વીમા કંપનીને તે જ્યારે વીમાનું અન્ડરરાઈટિંગ કરે ત્યારે જણાવી દેવું જોઈએ.

કોઈપણ હકીકતો જે સામાન્ય કરતાં વધુ જોખમ ધરાવતી હોય તે મહત્વની હોય છે કારણ કે તેમાં જોખમની અપવાદાત્મક પ્રકૃતિ રહેલી હોય છે અથવા વીમા માટે ખાસ ઈરાદો સૂચિત કરતી હોય છે.

ઘ - ૨ : હકીકતો જાહેર નહી કરવાના પરિણામો

જો વીમાધારકે હકીકતો જાહેર કરવાની પોતાની ફરજોનો તદ્દન ભંગ કર્યો હોય તો વીમા કંપની કરારને સંપૂર્ણ રીતે રદ કરી શકે છે અને તે પણ પ્રારંભથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો દાવાની ચૂકવણી કરાતી નથી. હકીકત જાહેર નહી કરવાની (સામાન્ય રીતે છૂપાવવું એમ કહેવાય) બાબતમાં ગેરરીતિ હોય તો વીમા કંપની પ્રીમિયમ જપ્ત કરી શકે છે. નિયમ એમ કહે છે કે જ્યારે હકીકતો જાહેર નહી કરાઈ હોવાનું બહાર આવે છે ત્યારે કરારમાં સામેના પક્ષ (વીમા કંપની)ને કરાર રદ કરવા માટે પૂરતા કારણો મળે છે જે નીચે પ્રમાણે હોઈ શકે:

- વીમાધારકની જાણની અંદર થયું હોય
- વીમા કંપનીને જાણ ન હોય અથવા
- ગણતરીપૂર્વક જો મહત્વની માહિતી છૂપાવવામાં આવી હોય કે જેથી બીજો પક્ષકાર (વીમા કંપની) એવી શરતો સાથે કરારમાં દાખલ થાય કે જે તેઓને વધુ સારી લાગતી હોય અથવા કરારમાં દાખલ જ ન થાય.

ઘ૩: અવિવાદીત કલમ (પેટાકલમ ૪૫)

વીમા ધારાની પેટાકલમ ૪૫માં સ્પષ્ટ કરાયા મુજબ પોલીસિના પ્રથમ બે વર્ષમાં વીમા કંપનીને જાણ થાય કે વીમાધારકે પાયાભૂત હકીકતો જાહેર કરી નથી તો તે પોલીસિને રદબાતલ જાહેર કરી શકે છે. ચૂકવાયેલું સંપૂર્ણ પ્રીમિયમ વીમા કંપની જપ્ત કરી શકે છે. વીમા કંપની તેના આ હક્ક પોલીસિના પ્રથમ બે વર્ષ સુધી જ બજાવી શકે છે. બે વર્ષ બાદ વીમા કંપનીએ જો તે પોલીસિ રદ કરવા માંગતી હોય તો તેણે ગેરરીતિ સાબિત કરવાની રહે છે. આ કલમને ‘ અવિવાદીત ’ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે અને તે જીવન વીમાને લાગુ થાય છે.

ઘ૪: જીવન વીમા: જાહેર કરવાની ફરજ

જીવન વીમાના કિસ્સામાં હકીકતો જાહેર કરવાની ફરજ દરખાસ્ત રજૂ કરાઈ હોય ત્યારે ઊભી થાય છે અને વીમા કંપની દ્વારા જોખમ સ્વીકારાય અને પોલીસિનું આવરણ શરૂ થાય ત્યાં સુધીમાં જણાવી શકાય છે.

આ ધ્યાન રાખો . . .

રદ થયેલી પોલીસિ ફરી શરૂ કરવામાં આવે તો તેવા કિસ્સામાં વીમા કંપની સારા આરોગ્યના દસ્તાવેજ પુરાવા સાથે દરેક પાયાભૂત હકીકતો જાહેર કરવા વીમાધારકને જણાવી શકે છે.

ઉદાહરણ

સ્થિતિ ૧: ૩૦ વર્ષની ઉમરે અર્જુને વીમા કંપની પાસેથી હોલ લાઈફ પોલીસિ લીધી હતી. દરખાસ્ત માટેનું ફોર્મ ભરતી વખતે અર્જુને દરેક પાયાભૂત હકીકતો જાહેર કરી હતી. પાંચ વર્ષ પછી અર્જુનને ડાયાબિટિસનું નિદાન થયું હતું. અર્જુન આ બીમારી અંગે વીમા કંપનીને જાણ ન કરે તો પણ તેને મળેલા વીમા કવચમાં કોઈ ફરક પડવાનો નથી કારણ કે તેણે પોલીસિ ઊતરાવ્યાના પાંચ વર્ષ બાદ આ નિદાન થયું છે. જો અર્જુનની પોલીસિ રદ થઈ જાય અને તે તેને ફરી ચાલુ કરાવે તો તે સમયે વીમા કંપની તેને દરેક હકીકતો પાછી જાહેર કરવા જણાવી શકે છે.

સ્થિતિ ૨: ૩૫ વર્ષની ઉમરે અર્જુન વધુ એક પોલીસિ (મુદતી વીમો) લેવા માંગે છે પરંતુ હવે તેને ડાયાબિટિસ છે. આ વખતે દરખાસ્ત આપતી વેળાએ, વિશ્વાસના સિદ્ધાંત પ્રમાણે, અર્જુને તેને ડાયાબિટિસ હોવાનું જણાવવું જ જોઈએ.

અર્જુને આપેલી માહિતીને આધારે, વીમા કંપની તેની દરખાસ્તની આકારણી (મુલ્યાંકન) કરશે અને જોખમ સ્વીકારવા કે નકારવા બાબત નિર્ણય લેશે. જો કંપની જોખમ સ્વીકારવા અંગે નિર્ણય લેશે તો તે અર્જુનને તેણે ભરવાના આવતાં પ્રીમિયમ અંગે સૂચન કરશે.

અર્જુન પોતાને ડાયાબિટિસ થયું હોવાનું જાહેર ન કરે અને વીમા કંપનીને છ માસ બાદ તેની જાણ થાય તો તે પોલીસિ રદ કરી શકે છે અને અર્જુન દ્વારા ચૂકવાયેલ દરેક પ્રીમિયમ પણ જપ્ત કરી શકે છે.

ચ: નુકસાન સામે રક્ષણ (વળતર)

નુકસાન સામે રક્ષણ એટલે શું તે નીચે પ્રમાણે વર્ણવી શકાય છે.

‘વીમાધારક તેને ગયેલા નુકસાન પહેલા જે નાણાંકીય સ્થિતિનો આનંદ લઈ રહ્યો હતો તેવો જ આનંદ તેને નાણાંકીય વળતર મળ્યા બાદ ફરી મળતો થાય’

ટૂંકમાં કહીએ તો, આનો અર્થ વીમા કંપની વીમાધારકને નુકસાનીના કિસ્સામાં પોલીસિની મુદતો અને શરતો પ્રમાણે નુકસાન ભરપાઈ કરી આપે છે.

ઉદાહરણ

સુરેશે રૂપિયા ૨,૦૦,૦૦૦ની વ્યક્તિગત આરોગ્ય વીમા પોલીસિ લીધી છે. સુરેશ બીમાર પડ્યો અને તેણે હોસ્પિટલમાં ભરતી થવું પડ્યું જેનું બિલ રૂપિયા ૪૦,૦૦૦ આવ્યું. આ કિસ્સામાં વીમા કંપની સુરેશને રૂપિયા ૪૦,૦૦૦ ભરપાઈ કરી આપશે.

વીમાનો ઉપયોગ નફા માટે થઈ શકતો નથી

નુકસાન ભરપાઈના નિયમ હેઠળ વીમાધારકને તેને જેટલું નુકસાન થયું હોય તેટલી જ માત્રાનું વળતર મળે છે. માટે વીમાધારક વીમામાંથી નફો કરી શકતો નથી.

ઉદાહરણ

રાજેશે રૂપિયા ૧,૦૦,૦૦૦ની વ્યક્તિગત આરોગ્ય વીમા પોલીસિ લીધી છે. રાજેશને તેના માલિક તરફથી પણ રૂપિયા ૧,૦૦,૦૦૦નું વીમા કવચ ઉપલબ્ધ છે. રાજેશ બીમાર પડ્યો અને તેણે હોસ્પિટલમાં ભરતી થવું પડ્યું જેનું બિલ રૂપિયા ૨૫,૦૦૦ આવ્યું. આ કિસ્સામાં રાજેશ બંને વીમા કંપની સમક્ષ રૂપિયા ૨૫,૦૦૦નો દાવો કરી શકતો નથી. રાજેશ કુલ રૂપિયા ૨૫,૦૦૦ મેળવી શકશે. આમ અહીં પણ વીમો નફા માટે નથી તે નિયમ લાગુ થાય છે.

ટૂંકમાં કહીએ તો: નુકસાન સામે રક્ષણનો અર્થ દાવાની પતાવટ બાદ વીમાધારકની સ્થિતિ નથી સુધરતી કે નથી કથળતી. આમાં એ પણ ખાતરી રહે છે કે ન તો વીમા કંપની વીમાધારકના ભોગે લાભ કરે છે યા ન તો વીમાધારક વીમા કંપનીના ભોગે લાભ કરે છે.

ચ૧ : વળતર અને જીવન વીમો

સામાન્ય વીમા પોલીસિ અને આરોગ્ય વીમા પોલીસિ વળતરના કરાર છે જેના આધારે વીમાધારકને ઉપર જણાવેલ રૂપરેખા પ્રમાણે નુકસાનીનું વળતર ચૂકવવામાં આવે છે.

જો કે જીવન વીમાને આ લાગુ થતું નથી.

ઉદાહરણ

જો અજિતે વાર્ષિક રૂપિયા ૧૦,૦૦૦ના પ્રીમિયમ પ્રમાણે ૧૦ વર્ષ માટે રૂપિયા ૧,૦૦,૦૦૦ની એન્ડોવમેન્ટ પોલીસિ લીધી છે અને તે વીમાના ચોથા વર્ષમાં તેનું મૃત્યુ થાય છે. લાભકર્તાને રૂપિયા ૧,૦૦,૦૦૦ની સંપૂર્ણ રકમ ઉપરાંત તેના પર એકઠું થયેલું બોનસ મળે છે પછી ભલે તેણે ચાર વર્ષ સુધી જ પ્રીમિયમ ભર્યું હોય.

માટે જ જીવન વીમા કોન્ટ્રેક્ટસને વેલ્યુ કોન્ટ્રેક્ટસ કહેવાય છે અને નુકસાની પૂરતું જ વળતરનો નિયમ અહીં લાગુ થતો નથી. જીવન વીમાના કિસ્સામાં જો કોઈ વ્યક્તિ એકથી વધુ પોલીસિ મેળવે અને તેનું મૃત્યુ થાય તો તેના લાભકર્તાને દરેક પોલીસિની પૂરેપૂરી રકમ જે તે વીમા કંપની ચૂકવી આપે છે.

માટે યાદ રાખો કે, જ્યાં સુધી જીવન વીમાને સંબંધ છે ત્યાં સુધી "નુકસાન વળતરના દાવાના સિદ્ધાંત" મુજબ દાવાની વહેંચણીનું ધોરણ તેને લાગુ થતું નથી જે આપણે નીચેના ઉદાહરણ પરથી સમજી શકશું.

ઉદાહરણ

મનીષે એબીસી કંપની પાસેથી રૂપિયા ૧૫,૦૦,૦૦૦ની જીવન વીમા પોલીસિ લીધી છે અને એક્સવાયઝેડ કંપની પાસેથી રૂપિયા ૧૦,૦૦,૦૦૦ની એન્ડોવમેન્ટ પોલીસિ લીધી છે. તેના મૃત્યુના કિસ્સામાં બન્ને પોલીસિ હેઠળ મનીષના નોમિનીને વળતર મળશે. આમ મનીષના નોમિનીને બન્ને વીમા કંપનીઓ પાસેથી કુલ રૂપિયા ૨૫,૦૦,૦૦૦ (૧૫,૦૦,૦૦૦ + ૧૦,૦૦,૦૦૦) મળશે.

મુખ્ય મુદ્દા

આ પ્રકરણ હેઠળ આવરી લેવાયેલ મુખ્ય વિષય નીચે પ્રમાણે છે

વીમાનો કરાર કાયદેસરનો હોવા માટે જરૂરી બાબતો
<ul style="list-style-type: none"> ● એક પક્ષ જ્યારે દરખાસ્ત રજૂ કરે છે અને બીજો પક્ષ તેને બિનશરતી સ્વીકારે છે ત્યારે કરાર અસ્તિત્વમાં આવે છે. ● વીમા કરારમાં પ્રીમિયમ એ અવેજ છે જે દરખાસ્ત આપનાર દ્વારા વીમા કંપનીને ચૂકવવામાં આવે છે. ● સગીરો, અસ્થિર મગજ હોવાનું મનાતી વ્યક્તિઓ અને કાનૂની રીતે ગેરલાયક ઠરાવાયેલ વ્યક્તિ વીમા કરાર કરી શકતી નથી.
વીમા પાત્ર હિત
<ul style="list-style-type: none"> ● વીમા પાત્ર હિત એક વ્યક્તિના કોઈ વસ્તુનો વીમો ઉતારવાનો કાનૂની હક્ક છે. આ વસ્તુ તેમનું પોતાનું જીવન અથવા પરિવારના સભ્યનું જીવન હોય અથવા તેમની અસ્કયામતો હોઈ શકે છે. ● કોઈ વ્યક્તિને જેમાં વીમા પાત્ર હિતો હોય ત્યારે તે વસ્તુ અથવા વ્યક્તિની તંદૂરસ્તીથી લાભ થાય છે અને તેમને નુકસાન થાય તો તેની પ્રતિકૂળ અસર પડે છે. ● અન્ય ઉદાહરણો જેમાં વીમા પાત્ર હિતોનું અસ્તિત્વ છે: ધિરાણ આપનાર-લેનાર, માલિક-કર્મચારીને એકબીજાનામાં હિતો રહેલા હોય છે જ્યારે ભાગીદારોને એકબીજાના જીવનમાં તથા કંપનીને તેના મુખ્ય માણસોના જીવનમાં હિતો રહેલા હોય છે.
વિશ્વાસ (શ્રદ્ધાભાવ)
<ul style="list-style-type: none"> ● વીમા કરારના બંને પક્ષોએ એકબીજા સાથે વિશ્વાસપૂર્ણ વર્તાવ રાખવો જરૂરી છે. ● સંપૂર્ણ શ્રદ્ધાભાવ એટલે 'જે જોખમો પેટે વીમાની દરખાસ્ત અપાઈ હોય તે જોખમને લગતી દરેક હકીકતો સ્પષ્ટ અને સંપૂર્ણ રીતે સ્વૈચ્છીક જાહેર કરવાની હકારાત્મક ફરજ પછી તે માટે વિનંતી કરાઈ હોય કે ન હોય.' ● વીમાની દરેક વાટાઘાટો દરમિયાન પાયાની હકીકતો જાહેર કરવાની ફરજ છે. આ ફરજનું પાલન દરખાસ્તના તબક્કે અને કોન્ટ્રેક્ટ અસ્તિત્વમાં આવે તે પહેલા કરવાનું મહત્વનું છે. ● વીમાધારકને દરેક માહિતી જણાવવાની વીમા કંપનીની પણ ફરજ છે. આ ફરજનું પાલન કરવા વીમા કંપનીએ પણ વિશ્વાસપૂર્ણ વ્યવહાર કરવો જોઈએ.
પાયાભૂત હકીકતો
<ul style="list-style-type: none"> ● પાયાભૂત હકીકતો એટલે એવી હકીકતો જે 'વ્યવહારુ વીમા કંપનીના પ્રીમિયમ નક્કી કરવાના નિર્ણય પર પ્રભાવ પાડે અથવા તેણે જોખમ લેવું જોઈએ કે નહીં તે નક્કી કરે.' ● કેટલીક હકીકતો એવી છે જેની ચર્ચા કરવાની હોતી નથી જેમ કે, જેની જાણ હોય તે અને કાયદાકીય હકીકતો. ● જો વીમાધારકે હકીકતો જાહેર કરવાની પોતાની ફરજોનો તદ્દન ભંગ કર્યો હોય તો વીમા કંપની સંપૂર્ણ કોન્ટ્રેક્ટ રદ કરી શકે છે
વળતર
<ul style="list-style-type: none"> ● વળતર એટલે 'વીમાધારક તેને ગયેલા નુકસાન પહેલા જે નાણાકીય સ્થિતિનો આનંદ લઈ રહ્યો હતો તેવો જ આનંદ તેને નાણાકીય વળતર મળ્યા બાદ ફરી મળતો થાય' ● વીમાધારક વધારાના દાવા કરીને નફો કરતો નથી તેની વળતરના નિયમમાં ખાતરી રહે છે ● નુકસાની જેટલું વળતર ચૂકવવાનું ધોરણ જીવન વીમાને લાગુ થતું નથી કારણ કે જીવન વીમાના કોન્ટ્રેક્ટ વેલ્યુ કોન્ટ્રેક્ટ છે.

સવાલજવાબ:

૩.૧ કાનૂની કરારની મુખ્ય બાબતો છે:

- પ્રસ્તાવ અને સ્વીકાર
- અવેજ
- કરારની ક્ષમતા
- સર્વસમતિ
- હેતુ અથવા ધ્યેયની કાયદેસરતા
- કામગીરીની ક્ષમતા

૩.૨ વીમા પાત્ર હિત અસ્તિત્વમાં છે એવું માની લેવાના સંજોગો એટલે જેમાં વ્યક્તિને:

- તેના પોતાના જીવનમાં અમર્યાદિત હિત હોય;
- જીવનસાથીના અને જીવનસાથીને વ્યક્તિના જીવનમાં હિત હોય;
- તેમના બાળકોમાં અને બાળકોને વ્યક્તિના જીવનમાં હિત હોય; અને
- તેમની પોતાની મિલકતમાં હિત હોય.

સ્વયકાસણી પ્રશ્નો

૧.	શ્રદ્ધાભાવ રાખવો એટલે શું તે જણાવો
૨.	નુકસાન સામે રક્ષણ એટલે શું ?

આ પ્રશ્નોના તમને પછીના પૃષ્ઠ પર જવાબ મળશે.

સ્વયકાસણી પ્રશ્નો તરી

૧.	<p>શ્રદ્ધાભાવ રાખવો એટલે:</p> <p>જે જોખમો પેટે વીમાની દરખાસ્ત અપાઈ હોય તે જોખમને લગતી દરેક હકીકતો સ્પષ્ટ અને સંપૂર્ણ રીતે સ્વૈચ્છીક જાહેર કરવાની હકારાત્મક ફરજ પછી તે માટે વિનંતી કરાઈ હોય કે ન હોય.'</p> <p>આનો અર્થ કરાર બને તે પહેલાં તેમાંના પક્ષોએ દરેક પાયાભૂત માહિતી ફરજિયાત રીતે જાહેર કરવી. વીમા માટે દરખાસ્ત આપનાર તથા વીમા કંપની બન્નેને કરારની સંપૂર્ણ વાટાઘાટ દરમિયાન આ નિયમ સમાન રીતે લાગુ થાય છે, પરંતુ કાયદાની દૃષ્ટિએ પાયાભૂત હકીકતો જણાવવાની જવાબદારી દરખાસ્ત આપનાર પર વધુ રહેલી છે.</p>
૨.	<p>નુકસાન સામે રક્ષણ એટલે:</p> <p>'વીમાધારક તેને ગયેલા નુકસાન પહેલા જે નાણાંકીય સ્થિતિનો આનંદ લઈ રહ્યો હતો તેવો જ આનંદ તેને</p>

	<p>નાણાંકીય વળતર મળ્યા બાદ ફરી મળતો થાય'</p> <p>આનો અર્થ વીમા કંપની વીમાધારકને નુકસાનીના કિસ્સામાં પોલીસિની મુદતો અને શરતો પ્રમાણે નુકસાન ભરપાઈ કરી આપે છે.</p>
--	---